

МІЖКУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ

УДК 372.881.111.1

КУЛЬТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО НЕПОРОЗУМІНЬ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ярошенко О. В.

lesyasonce@yahoo.com

Київський національний лінгвістичний університет

Дата надходження 22.02.2019. Рекомендовано до друку 22.03.2019.

Анотація. У статті розглянуто поняття міжкультурної комунікації, описано підходи до визначення культури, виокремлено релевантні тлумачення для подальшого аналізу культур з погляду міжкультурного спілкування, подано наявні підходи до класифікації культур, виявлено культурні виміри (функціонування людини як суб'єкта пізнання світу, як суб'єкта активності, як суб'єкта взаємодії з іншими), в межах яких проведено порівняльну характеристику культур України, США, Великої Британії і Китаю. Виокремлено їхні спільні й відмінні риси.

Ключові слова: культура, міжкультурна комунікація, культурний вимір, класифікації культур.

Ярошенко О. В. Киевский национальный лингвистический университет

Культура как источник трений в процессе межкультурной коммуникации

Аннотация. В статье рассмотрено понятие межкультурной коммуникации, описаны подходы к определению культуры, выделены релевантные толкования для последующего анализа культур с точки зрения межкультурного общения, представлены подходы к классификации культур, выявлены культурные измерения (функционирование человека как субъекта познания мира, как субъекта деятельности, как субъекта взаимодействия с другими), в рамках которых проведена сравнительная характеристика культур Украины, США, Великобритании и Китая. Выделены их общие и отличительные черты.

Ключевые слова: культура, межкультурная коммуникация, культурное измерение, классификации культур.

Yaroshenko O. Kyiv National Linguistic University

Culture as a source of misunderstanding in intercultural communication

Abstract. Introduction. The article is based on the analysis of scientific studies dedicated to different aspects of culture. The variety of approaches defines culture in different ways, but the most appropriate from the language point of view are hermeneutic, social, cognitive and semiotic. The definition of intercultural communication proves that every person views their own culture as central and other cultures are measured in relation to it. Thus, all misunderstandings are driven from the cultural peculiarities of interlocutors who belong to different cultural worlds. The *purpose* of this article is to define the notion of intercultural communication, state the importance of culture in interaction, analyse the contemporary researches on culture dimensions, carry out the comparative culture analysis of Ukraine, the USA, the UK, and China, define the similarities and differences between them.

Methods. The analysis of the existing researches has been carried out; the extent to which every component of various culture classifications is elaborated has been identified. The common features of classifications have been traced and on their basis the culture dimensions have been determined. **Results.** The analysis of studies reveals that there are three cultural dimensions to trace the person's identity within the culture. They are person's operation as a subject of nature/world cognition, as a subject of activity, and as a subject of interaction. Nature / world cognition includes person's attitude to time, nature, space, and uncertainty. Activity / action dimension goes into deep about attitude to rules / laws and human activities. Interaction aspect touches upon relationship with authorities / power, special features of social structure, and the way people express themselves while communicating. Within every dimension the peculiarities and explanations of culture realm are given. **Conclusion.** The comparative analysis of the cultures reveals more similarities between Ukraine and China than Ukraine and the USA, and the UK within the dimensions of activity and interaction while the dimension of nature / world cognition shows how Ukrainian culture is different from all the others.

Key words: culture, intercultural communication, culture dimension, culture classifications.

Постановка проблеми. Сучасний процес глобалізації економіки, науки, а також освіти передбачає наявність міжнародних контактів як явища повсякденного життя. Таке розширення культурних кордонів спричиняє необхідність встановлювати й закріплювати міжнародні зв'язки. Проте в процесі міжкультурної взаємодії людина стикається з різними труднощами, з-поміж яких знання мови є далеко не єдиною проблемою. Відмінності у сприйнятті навколишнього світу носіями різних культур можуть привести до непорозуміння і навіть конфлікту. Основні чинники цих невдач лежать далеко за межами очевидної різниці в одязі, національній кухні, нормах поведінки тощо. Ці відмінності полягають у різному світовідчутті, зокрема ставленні до світу й інших людей, оскільки людина сприймає іншу культуру крізь призму своєї і, відповідно, її висновки обмежені рамками власної культури. Унаслідок індивіду важко зрозуміти значення вчинків, дій, нехарактерних для нього самого. Ефективна міжкультурна комунікація не може виникнути сама по собі, цього потрібно цілеспрямовано навчатись, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є розглянути поняття міжкультурної комунікації, проаналізувати визначення культури, виокремити критерії класифікацій культур й охарактеризувати культури України, США, Великої Британії і Китаю відповідно до критеріїв.

Аналіз останніх публікацій. Питанням міжкультурної комунікації, зокрема різних її аспектів, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені (Н. М. Боголюбова, Н. Ф. Бориско, Л. І. Воротняк, Н. Д. Гальскова, Л. П. Голованчук, А. Й. Гордєєва, В. Д. Грищенко, Г. В. Єлізарова, С. В. Жучков, О. О. Кириченко, О. О. Коломінова, О. Л. Красковська, Ю. В. Ніколаєва, І. М. Палько, Ю. І. Пассов, О. П. Садохін, Н. Б. Самойленко, В. В. Сафонова, Н. К. Складенко, Г. М. Слепцова, О. Б. Тарнопольський, С. Г. Тер-Мінасова, Є. Г. Фалькова, В. П. Фурманова, Н. В. Янкіна, L. A. Arasaratnam, S. C. Banerjee, J. M. Bennett, G. Chagnon, D. K. Deardorff, M. R. Hammer, G. Hofstede, G. J. Hofstede, J. Koester, M. W. Lustig, J. N. Martin, M. Minkov, T. K. Nakayama, B. H. Spitzberg, R. L. Wiseman та ін.)

Незважаючи на те, що проблему міжкультурного спілкування активно досліджують багато науковців, вважати її вирішеною неможливо, оскільки, по-перше, немає єдиного визначення культури, а відтак не є повністю зрозумілим поняття міжкультурної комунікації, по-друге, недостатньо розроблено методикку навчання майбутніх філологів міжкультурної комунікації.

У Словнику термінів міжкультурної комунікації (Бацевич, 2007) подано таке визначення: "Комунікація міжкультурна (КМ) – це процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні. КМ характеризується тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються у спілкуванні всередині однієї культури. Одним із найважливіших чинників КМ є усвідомлення взаємної "культурної чужинності" її учасників" (Бацевич, 2007).

З огляду на визначення, культура для такого виду спілкування виступає предметом виникнення проблем і невдач, тому спробуємо розібратись, що таке культура. Існує багато підходів до тлумачення феномену культури, кожен з них трактує її по-різному. Так, перші шість підходів (описовий, історичний, нормативний, психологічний, структурний і генетичний) були виокремлені ще в 1952 році А. Л. Кроубером і К. Клакхоном (Kroeber & Kluckhohn, 1952), проте на сьогодні розвиток технологій і науки спричинив появу нових підходів: аксіологічного (ціннісного), технологічного, діяльнісного, функціонального, герменевтичного, духовного, антропологічного, діалогічного, інформаційного, особистісно-атрибутивного, психологічного, символічного, типологічного, соціального, когнітивного, семіотичного тощо. З огляду на велику кількість підходів ми не можемо дібрати єдино правильного визначення культури, а тому виокремимо ті підходи, які враховують роль мови в формуванні й існуванні культури. Багато

науковців ще в середині ХХ століття стверджували, що “кожна мова є носієм культури” (Bloomfield, 1945, с. 625), що “мова є частиною культури” (Voegelin & Harris, 1945, с. 456-457) і що “дуже важко відділити культуру від мови і дати їй визначення без посилання на мову” (Voegelin, 1950, с. 432).

До таких підходів віднесемо герменевтичний, за яким культура – це сукупність текстів як знаково-символічних систем у їхньому соціокультурному й історичному контексті, а слово, яке складає текст, за Г. Г. Шпет, – це не лише явище природи, але й факт, і річ світу культурно-соціального, це ознака наявності культури і приналежності індивіда до певного вузько-усвідомленого кола людської культури і людського співжиття, пов’язаних єдністю мови (Шпет, 1989, с. 384-385).

Соціальний підхід описує культуру “як цемент будівлі суспільного життя” (Смелзер, 1994, с. 48). Культура індивіда не може бути ізольована від групи, а культура групи не може бути відокремлена від суспільства (Eliot, 1948, с. 24). Вона передається від однієї людини до іншої в процесі соціалізації і формує у людей відчуття приналежності до певної групи. Мова – це соціальне явище, яким не можна оволодіти без спілкування з людьми (Смелзер, 1994, с. 52). Мова як головний елемент культури, з одного боку, сприяє об’єднанню людей, а з іншого – виключає з групи тих, хто не розмовляє нею, і в такий спосіб стає причиною конфліктів як між групами, так і в межах однієї групи (Смелзер, 1994, с. 48).

За когнітивним підходом культура розглядається в термінах мисленневих реалій, структур і процесів. Культура за цим підходом є сферою, в межах якої вивчається мова і смисли / значення, яких вона набуває, і водночас мова є предметом вивчення, щоб виокремити культурні особливості (Foley, 1997). Культура – це процес створення значень, які не завжди є лише мовними (Brown, 2006, с. 101). Культура – це підґрунтя, завдяки якому досліджується й відчувається світ (Jourdan, 2006, с. 142). Культура – це спільні значення, які продукуються і використовуються в мові (Hall, 1997; Burke & Patterson-Pratt, 2002), це засіб, завдяки якому ми розуміємо речі й явища. Значення передаються через мову. Тому, кажучи, що дві людини належать до однієї культури, означає, що в них однакове світосприйняття і вони можуть висловити свої думки, почуття зрозуміло один одному (Hall, 1997).

Семіотичний підхід трактує культуру як унікальний зв’язок знакових систем (Salupere & Toor, 2013, с. 15). Культура – це система знаків, яка репрезентує світ, і може використовуватися як засіб спілкування (Елизарова, 2005, с. 18). Усі прояви культури є актами комунікації, оскільки несуть у собі значення і створюються з метою його передачі (Елизарова, 2005, с. 20). Поняття культури трактується як моделі значень, які передаються історично і які втілені в систему уявлень, що виражаються у символічних формах, завдяки чому людина передає, зберігає і розвиває свої знання про життя (Geerts, 1973, с. 89; Carbaugh, 1990). Семіотичні форми культури (лінгвістичні, графічні) є втіленням культурної практики в межах контекстуально значущих культурних аспектів, які не відображаються формальною стороною знака, але розуміються усіма носіями культури (Елизарова, 2005, с. 21).

Кожен з цих підходів не лише пояснює значення культури як феномену, а й підкреслює вагомість мови у процесі передачі й зберігання культурних надбань. А тому вивчення мови має бути не просто засвоєнням графічних знаків, лексичних одиниць, граматичних структур тощо, а й зануренням у культуру країни виучуваної мови, визначенням мовної картини світу, аналізом стереотипів тощо.

В Україні наразі популярності набуває вивчення східних мов. Найпоширенішою є китайська мова, адже кількість її носіїв дуже велика, економічний і технологічний розвиток Китаю на світовому рівні демонструє великі можливості для подальшого працевлаштування. Проте й англійська мова не втрачає своїх позицій, оскільки на сьогодні є мовою *Lingua Franca*, тобто мовою спілкування для людей, які не володіють рідними мовами одне одного. Це іноземна мова для кожного з мовленневих партнерів.

З огляду на це кожна з трьох культур є особливою, має суттєві відмінності в світосприйнятті, тому вважаємо за необхідне проаналізувати й виокремити конкретні ознаки кожної з культур. Задля цього розглянемо моделі вимірювання національних культур, запропоновані різними науковцями, й укладемо порівняльну таблицю для української, китайської, американської і британської культур.

Складність проблеми характеристики і порівняння культур вивчалась і вивчається багатьма вченими, тому наразі існує багато моделей (G. Hofstede, E. T. Hall, F. Trompenaars, F. R. Kluckhohn, F. L. Strodbeck, S. H. Schwartz тощо), кожна з яких розглядає культуру за різними критеріями.

Так, нідерландський соціолог, засновник порівняльних міжкультурних досліджень Г. Гофстеде (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010; Hofstede, 2011), спираючись на роботи Inkeles and Levinson (Inkeles & Levinson, 1969), які визначили чотири напрямки (dimensions of culture) виділення особливостей різних культур, запропонував свої критерії, за якими можна відокремити одну культуру від іншої. Це дистанція влади (power distance (from small to large)), взаємовідносини індивідуума і групи (колективізм – індивідуалізм (collectivism versus individualism)), ціннісні доміанти (фемінність – маскулінність (femininity versus masculinity)), ставлення до невизначеності (uncertainty avoidance (from weak to strong)) (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010, с. 31), орієнтація (довгострокова і короткострокова орієнтація (long-term or short-term orientation)) (Guirdham, 2005, с. 52) і відчуття щастя в потуранні своїм бажанням – стриманості (indulgence versus restraint).

У свою чергу, американський антрополог, дослідник міжкультурного спілкування Е. Т. Холл (Hall & Hall, 1990) вивчав відмінності у моделях поведінки, зумовлені базовими категоріями культури, які можуть спричинити конфлікт у процесі міжкультурної комунікації. Він виокремив три основні критерії до вимірювання культур (culture dimensions): контекст спілкування і поширення інформації (висококонтекстні – низькоконтекстні (high and low context)), ставлення до простору (дистантні – контактні) і ставлення до часу (монохронні – поліхронні (monochronic versus polychronic)) (Hall & Hall, 1990).

Учень Г. Гофстеде Фонс Тромпенаарс (Fons Trompenaars) (Тромпенаарс і Хемпден-Тернер, [партикуляризм (universalism versus particularism); індивідуалізм – колективізм (individualism versus collectivism), нейтральність – емоційність (neutrality versus emotionalism), специфічність – дифузність (specificity versus diffuseness), успіх / досягнення – статус (achievement versus ascription); ставлення до часу: орієнтація на майбутнє – минуле (future versus past orientation), поліхронний – монохронний час (polychronic versus monochronic time); ставлення до навколишнього світу: самоконтроль (керовані зсередини) – зовнішній контроль (керовані ззовні) (controlled environment versus harmonised with environment) (Guirdham, 2005, с. 53-55).

За моделлю Клакхона-Стробека (Фалькова, 2007; Hills, 2002) визначено п'ять основних показників, за якими можна виокремити культури: ставлення до часу (Time: past, present, future); людина і природа (humanity and natural environment: mastery, harmonious, submissive); ставлення до людей (relating to other people: hierarchical ("Lineal"), as equals ("Collateral"), individualistic); мотив / орієнтація діяльності (motive for behaving: being, being-in-becoming, achievement ("doing")); природа людини (nature of human nature – good, bad ("Evil") or a mixture).

Шварц Ш. Х. (Schwartz, 1999) стверджує, що перед кожним суспільством постають три питання/проблеми: визначення природи стосунків між індивідом і групою; гарантування відповідальної поведінки, яка збереже соціальну структуру; визначення ставлення людини до природи і соціального світу. Унаслідок досліджень С. Х. Шварц виділив три групи цінностей, які допомагають виокремити різні культури: включеність / залученість – автономність (embeddedness (conservatism) versus autonomy (intellectual and affective autonomy)), де проявляється рівень, до якого індивіди інтегровані в групу; ієрархія – егалітаризм (hierarchy versus egalitarianism),

де егалітаризм – це визнання один одного морально рівними людьми, які розділяють основні інтереси; панування / влада / досконале володіння – погодженість / взаємна відповідність (mastery versus harmony).

Основні результати дослідження. Кожна з представлених моделей має певні спільні риси, тому узагальнимо інформацію, виділивши культурні універсалиї, які слугуватимуть для подальшої характеристики кожної з обраної нами культур. Ми розподілили різні групи цінностей на три блоки, в межах кожного з яких простежується діяльність людини як певного суб'єкта: функціонування як суб'єкта пізнання світу; функціонування як суб'єкта активності й функціонування як суб'єкта взаємодії з іншими. Розглянемо докладно кожен з груп.

Отже, людина в межах культури функціонує, діє як суб'єкт пізнання світу, тобто завдяки розумінню цього можна виділити особливості, на які потрібно в майбутньому звертати увагу в процесі міжкультурної взаємодії. До блоку функціонування як суб'єкта пізнання світу ми віднесли ставлення людини до різних аспектів світу: ставлення до часу, ставлення до простору, ставлення до навколишнього світу / природи, ставлення до невизначеності (табл. 1).

Таблиця 1

Функціонування людини як суб'єкта пізнання світу

Країна / Критерій	Україна	США	Велика Британія	Китай
<i>1. Ставлення до часу</i>				
виконання одного завдання чи багатьох одночасно (монокронний, поліхронний)	помірно-монокронний	монокронний	монокронний	помірно-монокронний
орієнтація при прийнятті рішень на майбутнє / теперішнє / минуле	сьогодення, минуле	близьке майбутнє, теперішнє	майбутнє, минуле	далеке майбутнє, минуле
орієнтація (довгострокова короткострокова)	короткострокова	середньо-строкова	середньо-строкова	довгострокова
<i>2. Ставлення до навколишнього світу / природи</i>				
внутрішньо, зовнішньо керовані	зовнішній контроль	самоконтроль	самоконтроль	зовнішній контроль
домінування над природою, гармонія з природою, покірність природі	покірність	домінування	домінування	гармонія
природа / сутність людини	погана і добра	добра	добра	добра і погана
<i>3. Ставлення до простору</i>				
дистантна культура, контактна культура щодо персонального простору	дистантна	дистантна	дистантна	дистантна

Продовження табл. 1

Країна / Критерій	Україна	США	Велика Британія	Китай
дотримання ролей: специфічність – дифузність	дифузність	специфічність	специфічність	дифузність
<i>1. Ставлення до невизначеності</i>				
високий рівень уникнення невизначеності, низький рівень уникнення невизначеності	високий рівень уникнення невизначеності	низький рівень уникнення невизначеності	низький рівень уникнення невизначеності	низький рівень уникнення невизначеності

(Інформацію запозичено з таких джерел: Лозової, Анучина, Стасевська і Уманець, 2013; Масвська, 2003; Медведєва, 2017; Пилипенко, Литвиненко, 2015; Тромпенаарс і Хемпден-Тернер, 2004; Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011; Bhagat & Richard, 2009; Guirdham, 2005; Hall & Hall, 1990; Hills, 2002; Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010; Hofstede, 2011.)

Табл. 1 ілюструє, що кожна з чотирьох культур має як спільні, так і відмінні риси. Щодо критерію ставлення до часу, то США і Велика Британія – це монохронні культури (hall), де важливою психологічною установкою є послідовність й одночасна концентрація на одній справі. Цим культурам притаманний високий темп життя, цінуються пунктуальність і часові зобов'язання, під час зустрічей одразу переходять до справ. Суворе дотримання планів є обов'язковим. Приватне життя і робота розділені (Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011). Водночас Україна і Китай – це помірномонхронні культури (холл), де людина більш схильна до виконання одночасно багатьох справ. Цим культурам притаманний повільніший темп життя, запізнення вважається нормальним і може свідчити про поважність того, хто запізнився, вважається нечемним починати зустріч з обговорення важливих справ, а спроби прискорити перебіг дій можуть бути розцінені як безтактність. Плани змінюються часто і швидко. Приватне життя і робота взаємопоєднані (Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011).

У прийнятті рішень кожен представник певної культури орієнтується на минуле, теперішнє чи майбутнє. Цей аспект наявний у кількох науковців: у Клакхона і Стродбека, Тромпенаарса і Хофстеде, і кожен з них по-своєму трактує бачення культури. Розглянемо два найважливіші, на нашу думку, аспекти цієї проблеми: яким часом живуть люди і що впливає на прийняття рішень. На жаль, українці живуть сьогоднішнім днем (Пилипенко і Литвиненко, 2015), а у прийнятті рішень часто озираються на минуле. Американці живуть близьким майбутнім і рішення приймають, фокусуючись на теперішній ситуації (Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011). Китайці живуть майбутнім, проте керуються минулим для постановки цілей і втілення їх у життя (Bhagat & Richard, 2009). Британці живуть майбутнім, а минула слава і перемоги впливають на прийняття рішень сьогодні (Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011).

Аспект орієнтації тісно пов'язаний з попереднім: яким часом живе нація, така у неї й орієнтація. Україна живе сьогоднішнім і, відповідно, має короткострокову орієнтацію, що проявляється в реальності, в якій ми живемо: основні досягнення країни були у минулому, представники цієї культури поважають традиції, очікують швидких ефектів, мають низьку частку накопичень, нестачу інвестицій, відчувається соціальний тиск у питаннях витрати коштів, наявність боргів, повільне економічне зростання. Студенти співвідносять успіх і провали з удачею (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010; Hofstede, 2011). На відміну від України, США, Велика Британія і Китай мають більш довгострокову орієнтацію. Представникам цих культур

притаманні такі риси: важливі події в житті країни ще відбуватимуться в майбутньому, традиції адаптуються до вимог часу, наполегливість проявляється у повільному досягненні результату, спостерігається висока частка накопичень, наявні кошти для інвестицій, економне витрачання ресурсів. Цим країнам притаманне швидке економічне зростання. Студенти співвідносять успіх і невдачу з наполегливістю, з якою вони працюють (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010; Hofstede, 2011).

Критерій ставлення до навколишнього світу / природи є триаспектним.

Україна і Китай належать до зовнішньо керованих культур, де вважається, що події відбуваються самі по собі й до цього потрібно пристосуватися. Люди часто орієнтуються на думку тих, хто їх оточує. Представники такого типу культур приділяють велику увагу стосункам, дотриманню правил ввічливості у спілкуванні, терплячості й компромісу (Тромпенаарс і Хемпден-Тернер, 2004). США і Велика Британія є внутрішньо керованими культурами, представники яких вірять у можливість контролю результатів. Природа повністю контролюється ними, і ресурси використовуються для задоволення власних потреб. Орієнтуються на власну думку. Кожен чітко знає свої завдання й виконує їх. На перше місце ставляться власні інтереси (Тромпенаарс і Хемпден-Тернер, 2004).

Рівень, до якого люди готові змінювати природний світ задля задоволення потреб групи чи окремої особи, характеризується як домінування, гармонія чи покірність (Bhagat & Richard, 2009). Україна характеризується покірністю, яка проявляється у відсутності чітких цілей, адже передбачається, що для їх досягнення мало що можна зробити. Китай живе в гармонії з природою. Світ сприймається таким, який є, потрібно підтримувати все збалансовано. Представники цієї культури погоджують цілі з оточенням, корекція мети або її недосягнення не карається, а тому є досить поширеним явищем. США і Велика Британія демонструють домінування над природою. Віра в необхідність контролювати, ставити цілі, досягати їх, а у разі невдачі – карати.

Ще одним критерієм ставлення до природи є сприйняття сутності людини. Так, українці вважають людей одночасно поганими і хорошими, проте завжди ставляться з пересторогою до чужих. Найчастіше застосовується авторитарний стиль управління, який проявляється у нав'язуванні своєї волі підлеглим, надмірній централізації влади, нетерпимості до заперечень тощо (Загірняк, Перерва, Маслак та ін., 2015). США і Велика Британія вважають людей позитивними і довіряють їм. У таких культурах переважає демократичний стиль управління, який характеризується справедливістю, прислуховуванням до думок підлеглих, інформування колективу про стан справ і перспективи розвитку організації тощо (Загірняк, Перерва, Маслак та ін., 2015). Китайці вважають, що людині притаманні як позитивні, так і негативні риси, а тому слід сприймати всіх нейтрально. В цьому разі допускається великий рівень самостійності, але досить жорсткий контроль результатів (Фалькова, 2007, с. 67).

Ставлення до персонального простору є важливим елементом у спілкуванні з людьми, адже кожен має дотримуватися комфортної дистанції для успішної комунікації. Розділяють інтимну (до 0,5 м), особисту (0,5-1,5 м), соціальну / формальну (1,5-3 м) і публічну (більше 3 м) зони спілкування (Москаленко, 2008). Усі обрані нами країни є дистантними, а отже, прийнятна відстань для спілкування незнайомих або малознайомих людей належить до соціальної та публічної зон, і наближатися ближче ніж на 1,5 м не варто.

Для України і Китаю як представників дифузійної культури характерне поєднання публічного і приватного просторів. Діяльність у дифузних культурах потребує великих витрат часу. Налагодження стосунків між діловими партнерами є не менш важливою діяльністю, ніж виконання визначеного завдання (Медведева, 2017). У специфічних культурах, таких як США і Велика Британія, люди мають великий суспільний простір і менший – особистісний. Вони відмежовують своє приватне життя від роботи, постійно оберігаючи його (Медведева, 2017).

Україна належить до культур з високим рівнем тривожності. За Г. Хофстеде (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010; Hofstede, 2011), у ситуації невизначеності представники цієї культури переживають тривогу, стрес і почуття страху, люди не схильні до прийняття швидких рішень і опираються нововведенням, проявляється нетерпимість до відхилень, все, що нове, – небезпечно. Індивід схильний працювати на посаді, яка не подобається. Особливістю є також наявність великої кількості регламентів, формальних детальних правил, законів, хоча вони й не виконуються. Щодо навчання, то студенти бачать у викладачі експерта, який не має права помилятися. Протилежними до України є США, Велика Британія і Китай, які вважаються країнами з низьким рівнем уникнення невизначеності. Їм притаманний низький рівень стресу в незнайомій ситуації, все нове сприймається з цікавістю, зміна роботи не викликає тривоги. Представники цих культур не терплять формальних правил і вважають себе здатними діяти без них. У процесі навчання студенти й викладачі рівноправні, і, відповідно, викладач може чогось не знати (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010; Hofstede, 2011).

До наступного блоку універсальї культури ми віднесли функціонування людини як суб'єкта активності (табл. 2).

Таблиця 2

Функціонування людини як суб'єкта активності

Країна / Критерії	Україна	США	Велика Британія	Китай
<i>Ставлення до правил / законів</i>				
універсалізм – партикуляризм (культура універсальних істин – приватних істин)	низький універсалізм (культура приватних істин)	високий універсалізм (культура універсальних істин)	високий універсалізм (культура універсальних істин)	низький універсалізм (культура приватних істин)
<i>Орієнтація діяльності</i>				
успіх / досягнення – статус	статус	успіх / досягнення	успіх / досягнення	статус
існування, становлення / саморозвиток, діяльність	існування	діяльність	саморозвиток	існування
відчуття щастя: потурання примхам / бажанням – стриманість	стриманість	потурання	потурання	стриманість

Табл. 2 ілюструє, що Україна і Китай, хоч як це не дивно, дуже схожі між собою за цим критерієм. Так, культури приватних істин заявляють про необхідність дотримання правил, проте залежно від конкретних умов і стосунків між людьми на деякі правила очі можна заплющити (Тромпенаарс и Хэмпден-Тернер, 2004). США і Велика Британія є країнами універсальних істин, де громадяни законослухняні, а правила і закони однакові для всіх без винятків (Тромпенаарс и Хэмпден-Тернер, 2004).

Щодо орієнтації діяльності, то знову ж таки простежується спільність ознак між Україною та Китаєм. Культури обох країн орієнтовані на статус, соціальне походження і приналежність до певного класу, касти, групи. Вік і стать мають більше значення, ніж особисті якості і бажання працювати. Крім того, люди вірять, що потрібно зосереджувати увагу на існуванні, спогляданні моменту життя. Водночас спостерігається незначна кількість щасливих людей, стриманість породжує відчуття безпорадності. США і Велика Британія у діяльності орієнтовані на успіх і досягнення. Людину оцінюють на основі власних вчинків і досягнень, статус у суспільстві

визначається діями і відповідно до цього мотивація та орієнтація діяльності зосереджені саме на діяльності (США) і саморозвитку (Велика Британія). Люди в цих країнах беруть життя у свої руки, бачать результат своїх дій і тому вважають себе щасливими.

Важливим елементом міжкультурного спілкування є взаємодія між людьми, тому ми виокремили групу критеріїв функціонування людини як суб'єкта взаємодії з іншими (табл. 3).

Таблиця 3

Функціонування людини як суб'єкта взаємодії з іншими

Країна / Критерій	Україна	США	Велика Британія	Китай
<i>Ставлення до влади і авторитету</i>				
дистанція влади	висока	низька	низька	висока
ієрархія – егалітаризм	ієрархія	егалітаризм	егалітаризм	ієрархія
маскулінність – фемінність	маскулінність 4	маскулінність 1	маскулінність 2-3	маскулінність 2-3
<i>Особливості соціального устрою</i>				
колективізм-індивідуалізм	колективізм 3	індивідуалізм 1	індивідуалізм 2	колективізм 4
рівень інтегрованості у групи: включеність / залученість – автономність	включеність	автономність	автономність	включеність
індивідуалістичність – рівність – ієрархічність	ієрархічність	індивідуалістичність	індивідуалістичність, але ієрархічність в межах Британської аристократії	ієрархічність
<i>Вираження у процесі спілкування</i>				
нейтральність (стриманість) – емоційність (експресивність)	експресивність	варіативна експресивність	варіативна експресивність	стриманість
висококонтекстність – низькоконтекстність	високо-контекстність 3	низько-контекстність 1	низько-контекстність 2	високо-контекстність 4

Щодо ставлення до влади й авторитету (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010; Hofstede, 2011), то Україна і Китай є ієрархічними культурами з великою дистанцією влади. Для них характерні: вертикальна структура владних стосунків, слухняність і підкреслена повага до всіх носіїв владних повноважень, передбачається і визнається нерівність людей, батьки виховують дітей слухняними, співробітники очікують вказівок від керівництва, а студенти – від викладача, спілкування переважно формальне, критика і відкрита незгода караються. США і Велика Британія – егалітарні культури з низькою дистанцією влади, що проявляється у горизонтальній структурі владних стосунків, відносній рівності співрозмовників завдяки автономії особистості і пріоритету індивідуальних свобод. Діти є рівноправними особистостями. Підлеглі часто беруть участь у прийнятті рішень. Викладачі не диктують, що робити, а студенти проявляють свою ініціативу. Активне протиріччя і відкрита незгода – норма.

Хоч як це дивно, але всі обрані нами культури більшою мірою є маскулінними (“чоловічими”): від США – найбільш маскулінної культури до України найменш маскулінної. Для них характерними є превалювання роботи над сім’єю, незалежність, матеріальний успіх, конкуренція і чітке розмежування чоловічих і жіночих ролей, вирішення конфліктів у вільній боротьбі (Фалькова, 2007).

Особливістю соціального устрою України і Китаю є колективізм. Людина розглядає себе як частину групи, колективу, організації і сприймає взаємну турботу членів групи як основну цінність. Інтереси групи передують інтересам індивіда. Ідентичність ґрунтується на приналежності до соціальної групи і, як наслідок, відбувається висока інтегрованість у групу, де людина усвідомлює себе частиною групи. США і Велика Британія є представниками культур з яскраво вираженим індивідуалізмом, де людина концентрується тільки на турботі про себе і свою родину, наголошуються ініціативність і самостійність. Ідентичність ґрунтується на особистих якостях людини. Кожен має право на особисте життя і власну думку. Індивід виражає автономність у прийнятті рішень, підкреслюючи свою унікальність.

У Китаї й Україні суспільство в цілому побудоване на основі ієрархічних зв'язків різних груп. США є країною, де соціальна структура будується на окремих індивідах, в той час як у Великій Британії проявляється розподіл на індивідуалістичний спосіб організації суспільства і ієрархічний спосіб організації британської аристократії (Earley & Gibson, 1998).

Процес спілкування для кожної культури – це особливий ритуал, який проходить по-різному. Культура Китаю належить до емоційно нейтральних, стриманих, де не прийнято афішувати свої почуття, у них непрозорий емоційний стан (Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011). Сильні емоції можуть виражатися ледь помітними рухами і мімікою. В емоційно нейтральних культурах співрозмовники зазвичай говорять суворо по черзі, ніколи не перебивають одне одного, вони витончені у вербальному і невербальному спілкуванні. Проміжну позицію посідають США та Велика Британія (Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011). Це культури з варіативною експресивністю, тобто представники можуть іноді як виявляти свої емоції, так і приховувати. Україна належить до країн з емоційно залученою, експресивною культурою. Вияв емоцій, відображення миттєвої реакції вербально або невербально на робочому місці і в побуті вважаються доречними. Відсутність її часто розцінюється як черствість, байдужість, може викликати образу і погіршення відносин. У ході перемовин задоволення або незадоволення виражаються практично миттєво і часто досить бурхливо, легко підвищується голос (Юхименко, Гацька, Півторак та ін., 2011).

Висококонтекстні культури, до яких належать Україна і Китай, характеризуються тим, що інформація сприймається на основі контексту, читається і розуміється “між рядків”, партнери висловлюються імпліцитно, наявна велика кількість багатозначних пауз, велику роль відіграють невербальні знаки і символи (Hall & Hall, 1990). США і Велика Британія – це низькоконтекстні культури, де інформація сприймається незалежно від контексту, оцінюється чітко і зрозуміло, партнери висловлюються експліцитно, мова проста і пряма, мала питома вага невербальних засобів спілкування (Hall & Hall, 1990).

Висновки. У процесі іншомовної освіти філологів неможливо обійтися без зіставлення культур, адже майбутній учитель, викладач, перекладач має володіти не лише мовним матеріалом і лінгвосоціокультурними знаннями, але й мати сформовані навички і розвинені вміння міжкультурного іншомовного спілкування у відповідних сферах комунікації і ситуаціях. Крім того, кожна людина є носієм певної культури і, відповідно, сприймає чужу культуру крізь призму своєї, а тому чітке розуміння власної культури допоможе докладніше і послідовніше осягнути чужу.

Таким чином, ми виокремили три культурних виміри (функціонування людини як суб'єкта пізнання світу, як суб'єкта активності і як суб'єкта взаємодії з іншими), в межах яких виділили універсалії, за якими охарактеризували культури чотирьох країн і простежили їхні спільні і відмінні риси. Унаслідок ми дійшли висновку, що Україна і Китай мають багато спільного у культурному плані, а саме в особливості діяльності і взаємодії з іншими, хоча мови цих країн належать до абсолютно різних сімей мов: українська – до індоєвропейської, а китайська – до китайсько-тибетської. Культури США і Великої Британії є більш віддаленими від України, хоча всі мови і належать до єдиної сім'ї мов.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні характеристик студентів відповідно до культурних вимірів, виокремленні культурних стереотипів, характерних для кожної з культур, виділенні психологічних аспектів міжкультурного спілкування тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Бацевич, Ф. С. (2007). *Словник термінів міжкультурної комунікації*. Київ: Довіра.
- Загірняк, М. В., Перерва, П. Г., Маслак, О. І., Гришко, Н. Є., Бала, В. В., Коноваленко, О. Д., ...Пряхіна, К. А. (2015). *Економіка підприємства: магістерський курс : підручник* (Ч. 1). Кременчук: ТОВ "Кременчуцька міська друкарня".
- Елизарова, Г.В. (2005). *Культура и обучение иностранным языкам*. СПб: КАРО.
- Лозовой, В. О., Анучина, Л. В., Стасевська, О. А., Уманець О. В. (2013) *Історія української культури*. Харків: Право.
- Маєвська, Н. А. (2003). *Психологічні ознаки культури українців на сучасному етапі розвитку суспільства* (Автореферат дисертації канд. психологічних наук).
- Медведева, І. В. (2017). Концепції культури в міжнародному бізнесі. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 16, 58-63.
- Москаленко, В. В. (2008). *Соціальна психологія*. Підручник. Видання 2 ге, виправлене та доповнене. Київ: Центр учбової літератури.
- Пилипенко, А. Н., Литвиненко, Н. И. (2015). Украинская ментальность в координатах исследовательской программы Г. Хофстеда. *Економічний Вісник Національного гірничого університету*, № 2 (50), 9-19.
- Смелзер, Н. (1994). *Социология*. (Пер. с англ. З. П. Вольская). Москва: Феникс.
- Таратухина, Ю. В., Авдеева, З. К. (2015). *Деловые и межкультурные коммуникации: учебник и практикум для академического бакалавриата*. Москва: Издательство Юрайт.
- Тромпенаарс, Ф. и Хэмпден-Тернер, Ч. (2004) *Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса* (Пер. с англ. Е. П. Самсонов). Минск: ООО «Попурри».
- Фалькова, Е. Г. (2007). *Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях: Методическое пособие*. СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ.
- Шпет, Г. Г. (1989). *Сочинения*. Москва: Правда.
- Юхименко, П. І., Гацька, Л. П., Півторак, М. В. та ін. (2011). *Міжнародний менеджмент*. Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури.
- Bhagat, R. S. and Richard M. S. (Eds.). (2009). *Cambridge Handbook of Culture, Organizations, and Work*. Cambridge University Press.
- Bloomfield, L. (1945). About Foreign Language Teaching. *Yale Review*, 34, 625-641.
- Brown, P. (2006). Cognitive anthropology. In C. Jourdan & K. Tuite (Eds.), *Language, Culture and Society* (pp.96-114). Cambridge University Press.
- Burke, V. A. & Patterson-Pratt, J. R. (2002) 'Establishing understandings: teaching about culture in introductory television courses'. *American Communication Journal*, 15(2). Retrieved from <https://www.americancomm.org/~aca/acj/acj.html>
- Carbaugh, D. (1990). Intercultural communication. In D. Carbaugh (Ed.), *Cultural communication and intercultural contact* (pp. 151-175). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Earley, P. C. & Gibson, C. B. (1998). Taking Stock in Our Progress on Individualism-Collectivism: 100 Years of Solidarity and Community. *Journal of Management*, Vol. 24, No. 3, 265-304.
- Eliot, T. S. (1948). *Notes Towards the Definition of Culture*. Faber & Faber Ltd, London.
- Foley, W. (1997). *Anthropological Linguistics: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, Inc. Publishers.
- Gairdham, M. (2005). *Communicating across Cultures at Work* (2nd ed.). PALGRAVE MACMILLAN.
- Hall, E. & Hall M. R. (1990) *Understanding cultural differences*. INTERCULTURAL PRESS, INC.

- Hall, S. (1997). *Introduction to Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Milton Keynes, UK: Open University.
- Hills, M. D. (2002). Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. *Online Readings in Psychology and Culture*, 4(4). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040>
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (3rd ed.). McGraw Hill.
- Inkeles, A., & Levinson, D. J. (1969). National character: The study of modal personality and sociocultural systems. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (2nd ed.). MA: Addison-Wesley.
- Jourdan, C. (2006) Pidgins and creoles genesis. In C. Jourdan & K. Tuite (Eds.), *Language, Culture and Society* (pp. 135-155). Cambridge University Press.
- Kroeber, A. L. & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Peabody Museum, Cambridge, MA.
- Salupere, S. & Torop, P. (2013). *Beginnings of the Semiotics of Culture* S. Salupere, P. Torop, K. Kull (Eds.). University of Tartu Press.
- Schwartz, S. H. (1999) 'Cultural value differences: Some implications for work'. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 23-47.
- Voegelin, C. F. (1950). A "Testing Frame" for Language and Culture. *American Anthropologist*, 52 (3), 431-435.
- Voegelin, C. F. & Harris, Z. S. (1945). Linguistics in Ethnology. *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 1, 455-465.

REFERENCES

- Bacevych, F. S. (2007). *Slovník terminiv mizhkul'turnoi komunikacii*. Kyiv: Dovira.
- Zagirnjak, M. V., Pererva, P. G., Maslak, O. I., Gryshko, N. Je., Bala, V. V. Konovalenko, O. D., ... Prjahina, K. A. (2015) *Ekonomika pidpryjemstva: magisters'kyj kurs : pidruchnyk* (Ch. 1). Kremenčuk: TOV "Kremenčuk'ka mi's'ka drukarnja".
- Elizarova, G.V. (2005). *Kul'tura i obuchenie inostrannym jazykam*. SPb: KARO.
- Lozovoj, V. O., Anuchyna, L. V., Stasevska, O. A., Umanec' O. V. (2013) *Istorija ukrains'koi kul'tury: pidruchnyk*. V. O. Lozovoj (Red.). Harkiv: Pravo.
- Majevs'ka, N. A. (2003). *Psychologichni oznaky kul'tury ukrainciv na suchasnomu etapi rozvytku suspil'stva* (Avtoreferat dysertacii kand. psychologichnyh nauk).
- Medvedjeva, I. V. (2017). *Koncepcii kul'tury v mizhnarodnomu biznesi. Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, 16, 58-63.
- Moskalenko, V. V. (2008). *Social'na psihologija. Pidruchnyk. Vydannja 2, vypravlene ta dopovnene*. Kyiv: Centr uchbovoi literatury.
- Pilipenko, A. N., Litvinenko, N. I. (2015). *Ukrainskaja mental'nost v koordinatah issledovatel'skoj programmy G. Hofstede. Ekonomichnij visnik Nacional'nogo gimichogo universitetu*, № 2 (50), 9-19.
- Smelzer, N. (1994). *Sociologija*. (Per. s angl. Z. P. Vol'skaja). Moskva: Feniks.
- Taratuhina, Ju. V., Avdeeva, Z. K. (2015). *Delovye i mezhkul'turnye komunikacii: uchebnik i praktikum dlja akademicheskogo bakalavriata*. Moskva: Izdatel'stvo Jurajt.
- Trompenaars, F. i Hjempden-Temer, Ch. (2004) *Nacional'no-kul'turnye razlichija v kontekste global'nogo biznesa*. (Per. s angl. E. P. Samsonov). Minsk: OOO «Popurri».
- Fal'kova, E. G. (2007). *Mezhkul'turnaja komunikacija v osnovnyh ponjatijah i opredelenijah: Metodicheskoe posobie*. SPb.: F-t filologii i iskusstv SPbGU.

- Shpet, G.G. (1989). *Sochinenija*. Moskva: Pravda.
- Juhymenko, P. I., Gac'ka, L. P., Pivtorak, M. V. ta in. (2011). *Mizhnarodnyj menedzhment*. Navch. posibnyk. Kyiv: Centr uchbovoi' literatury.
- Bhagat, R. S. and Richard M. S. (Eds.). (2009). *Cambridge Handbook of Culture, Organizations, and Work*. Cambridge University Press.
- Bloomfield, L. (1945). About Foreign Language Teaching. *Yale Review*, 34, 625-641.
- Brown, P. (2006). Cognitive anthropology. In C. Jourdan & K. Tuite (Eds.), *Language, Culture and Society* (pp. 96-114). Cambridge University Press.
- Burke, B.A. & Patterson-Pratt, J.R. (2002) 'Establishing understandings: teaching about culture in introductory television courses'. *American Communication Journal*, 15(2). Retrieved from <https://www.americancomm.org/~aca/acj/acj.html>
- Carbaugh, D. (1990). Intercultural communication. In D. Carbaugh (Ed.), *Cultural communication and intercultural contact* (pp. 151-175). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Earley, P. C. & Gibson, C. B. (1998). Taking Stock in Our Progress on Individualism-Collectivism: 100 Years of Solidarity and Community. *Journal of Management*, Vol. 24, No. 3, 265-304.
- Eliot, T. S. (1948). *Notes Towards the Definition of Culture*. Faber&Faber Ltd, London.
- Foley, W. (1997). *Anthropological Linguistics: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Geerts, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, Inc. Publishers.
- Guirdham, M. (2005). *Communicating across Cultures at Work* (2nd ed.). PALGRAVE MACMILLAN.
- Hall, E. & Hall M. R. (1990) *Understanding cultural differences*. INTERCULTURAL PRESS, INC.
- Hall, S. (1997). *Introduction to Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Milton Keynes, UK: Open University.
- Hills, M. D. (2002). Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. *Online Readings in Psychology and Culture*, 4(4). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040>
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (3rd ed.). McGraw Hill.
- Inkeles, A., & Levinson, D. J. (1969). National character: The study of modal personality and sociocultural systems. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (2nd ed.). MA: Addison-Wesley.
- Jourdan, C. (2006) Pidgins and creoles genesis. In C. Jourdan & K. Tuite (Eds.), *Language, Culture and Society* (pp.135-155). Cambridge University Press.
- Kroeber, A. L., & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Peabody Museum, Cambridge, MA.
- Salupere, S. & Torop, P. (2013). *Beginnings of the Semiotics of Culture* S. Salupere, P. Torop, K. Kull (Eds.). University of Tartu Press.
- Schwartz, S. H. (1999) 'Cultural value differences: Some implications for work'. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 23-47.
- Voegelin, C. F. (1950). A "Testing Frame" for Language and Culture. *American Anthropologist*, 52 (3), 431-435.
- Voegelin, C. F. & Harris, Z. S. (1945). Linguistics in Ethnology. *Southwestern Journal of Anthropology*, Vol. 1, 455-465.